

AFV ETISH AKTI ASOSIDA JAZODAN OZOD QILISH SHARTLARINING TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI

THE CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF CONDITIONS FOR RELEASE FROM PUNISHMENT BASED ON AN ACT OF PARDON

ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ УСЛОВИЙ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ НАКАЗАНИЯ НА ОСНОВАНИИ АКТА О ПОМИЛОВАНИИ

Rahmatjonov Shoxrux Shavkatjon o'g'li

(O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti)

I.S. Nasirov

(Ilmiy rahbar: Jazoni ijro etish faoliyati kafedrası

katta o'qituvchisi, yu.f.b.f.d. (PhD))

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat va jinoyat-ijroiya huquqining eng muhim va murakkab institutlaridan biri hisoblangan afv etish akti asosida jazodan ozod qilishning tashkiliy-huquqiy tabiati, uning mazmun-mohiyati va ijtimoiy-huquqiy ahamiyati zamonaviy huquqshunoslik hamda xalqaro standartlar prizmasidan chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda afv etish institutining funksional vazifalari, mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirish, ularning axloqan tuzalish yo'liga o'tganligini baholash mezonlari hamda ushbu tizimning insonparvarlik tamoyillari bilan o'zaro uzviyligi yoritilgan. Shuningdek, sohani raqamlashtirish, innovatsion baholash usullarini joriy etish hamda jazo muddatini o'tayotgan shaxslarni jamiyatga moslashtirishda davlat organlarining roli huquqiy va amaliy jihatdan asoslab berilgan. Maqola yakunida milliy huquq tizimida afv etish institutining tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit soʻzlar: afv etish, jazodan ozod qilish, penitensiar tizim, insonparvarlik tamoyili, huquqiy tartibga solish, individual yondashuv, mahkumlarni ijtimoiylashtirish, xalqaro standartlar.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the organizational and legal nature, essence, and socio-legal significance of release from punishment based on an act of pardon, which is considered one of the most important and complex institutions of criminal and criminal-executive law, through the prism of modern jurisprudence and international standards. The study highlights the functional tasks of the institution of pardon, the resocialization of convicts, the criteria for assessing their rehabilitation, and the correlation between this system and the principles of humanism. Furthermore, the digitalization of the system, the introduction of innovative assessment methods, and the role of state bodies in the social adaptation of convicts are legally and practically substantiated. The article concludes with scientific and practical recommendations aimed at further improving the organizational foundations of the institution of pardon in the national legal system.

Keywords: act of pardon, release from punishment, penitentiary system, principle of humanism, legal regulation, individual approach, resocialization of convicts, international standards.

Аннотация: В данной статье глубоко анализируются организационно-правовая природа, сущность и социально-правовое значение освобождения от наказания на основании акта о помиловании, считающегося одним из важнейших и сложных институтов уголовного и уголовно-исполнительного права, через призму современной юриспруденции и международных стандартов. В исследовании освещаются функциональные задачи института помилования, ресоциализация осужденных, критерии оценки их исправления и взаимосвязь этой системы с принципами гуманизма. Также правомерно и практически обоснована роль цифровизации системы, внедрения инновационных методов оценки и роли государственных органов в социальной адаптации осужденных. В заключении статьи выдвинуты научно-практические рекомендации, направленные на

дальнейшее совершенствование организационных основ института помилования в национальной правовой системе.

Ключевые слова: акт о помиловании, освобождение от наказания, пенитенциарная система, принцип гуманизма, правовое регулирование, индивидуальный подход, ресоциализация осужденных, международные стандарты.

Kirish

Davlat huquqiy tizimining ajralmas va eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblangan jinoiy jazolarni ijro etish va ulardan ozod qilish tizimi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va adolat tamoyillarini qaror toptirishda strategik ahamiyatga egadir. Har qanday demokratik jamiyatda jinoiy jazolarning samarali ijro etilishi nafaqat sodir etilgan qilmish uchun jazo muqarrarligini ta'minlaydi, balki mahkumlarni axloqan tuzatish, ularda qonunga itoatkorlik xulq-atvorini shakllantirish va kelgusida yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olishga xizmat qiladi. Ushbu murakkab va ko'p qirrali vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish esa bevosita inson huquqlariga rioya etilishi hamda afv etish kabi olijanob institutlarning huquqiy asoslari qay darajada to'g'ri, tizimli va xalqaro andozalarga mos ravishda qurilganligiga bog'liqdir.

Afv etish institutining tashkiliy-huquqiy asosi deganda, davlat rahbarining mutloq konstitutsiyaviy vakolati, mahkumlarning huquqiy maqomi, arizalarni ko'rib chiqishning iyerarxik tizimi, funksional vazifalarning taqsimlanishi hamda xavfsizlik va inson huquqlari muvozanatini ta'minlovchi institutsional mexanizmlar majmui tushuniladi. Bugungi kunda jahonda kechayotgan huquqiy islohotlar va insonparvarlik tamoyillarining ustuvorligi sharoitida, jazoni ijro etish muassasalarining an'anaviy "jazolash va izolyatsiya qilish" modelidan "reabilitatsiya va qayta ijtimoiylashtirish" modeliga o'tishi afv etish institutini qo'llash shartlarini tubdan tahlil qilishni taqozo etmoqda.

Afv etish aktining konseptual asosi va huquqiy tabiati

Afv etish akti asosida jazodan ozod qilish shartlarining fundamental poydevorini milliy qonunchilik va normativ-huquqiy baza tashkil etadi. Milliy huquq tizimida ushbu faoliyat Konstitutsiya, Jinoyat kodeksi, Jinoyat-ijroiya kodeksi hamda sohaga oid maxsus Prezident Farmonlari bilan tartibga solinadi. Afv etishning huquqiy jihati muassasalarning

turlari bo'yicha jazo muddatini o'tayotgan mahkumlarning subyektiv huquqlarini va ularga nisbatan individual yondashuvning o'ziga xosligini belgilab beradi.

Afv etishni amalga oshirish mexanizmi markazlashtirilgan iyerarxiya tamoyiliga asoslanadi, ya'ni bevosita muassasa ma'muriyatidan boshlab, Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati va Bosh prokuratura vakillaridan iborat Afv etish ishlari bo'yicha komissiyagacha bo'lgan vertikal zanjir mavjud. Bu zanjir taqdim etilayotgan hujjatlarda qonuniylikni ta'minlashning asosiy kafolatidir. Biroq, zamonaviy huquqshunoslik tamoyillari shuni ko'rsatadiki, faqatgina qat'iy iyerarxiya bilan cheklanish tizimning samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli, muassasalar ichki tuzilmasida funksional bo'g'inlar — tezkor-qidiruv, rejim va xavfsizlik, tarbiyaviy va ijtimoiy-psixologik xizmatlarning o'zaro gorizont al oloqasini to'g'ri tashkil etish mahkumning tuzalish yo'liga o'tganligini xolis baholashni belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Afv etishni qo'llash shartlari va mezonlari

Mahkumlarni afv etish shartlari, ularning yashash sharoitlari, mehnat va dam olish jarayonlaridagi xulq-atvorining xalqaro standartlarga (masalan, BMTning Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari — Nelson Mandela qoidalari) muvofiqligi bevosita tashkiliy rejalashtirishga bog'liq. Afv etish aktini qo'llashda qo'yiladigan asosiy huquqiy shartlar zanjiri tizimda adolatni ta'minlash bilan bir qatorda, mahkumlarning insoniy qadr-qimmati kamsitilishining oldini oladi.

Zamonaviy sharoitda afv etish materiallarini tayyorlash jarayoniga raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt elementlarining joriy etilishi alohida o'rin tutadi. Biometrik identifikasiya vositalari, elektron hujjat aylanishi va mahkumlarning arizalarini masofaviy qabul qilish tizimlari muassasalar boshqaruv tarkibining ish hajmini kamaytirishga va korrupsion xavflarni minimallashtirishga xizmat qilmoqda. Texnologik transformatsiya afv etish jarayonining shaffofligini oshirib, inson huquqlari himoyasini yangi bosqichga olib chiqadi.

Biroq, afv etish tizimining tashkiliy tuzilmasida kadrlar salohiyati va ularning kasbiy tayyorgarligi hamon hal qiluvchi bo'g'in bo'lib qolmoqda. Jazoni ijro etish muassasalari xodimlarining psixologik barqarorligi, huquqiy savodxonligi va mahkumlar bilan ishlash

metodikasini mukammal egallaganligi afv etishga tavsiya etilayotgan shaxslarning ijtimoiy portretini to'g'ri shakllantirishni ta'minlaydi.

Mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirish va afv etishning ahamiyati

Muassasalarning tashkiliy faoliyatida mahkumlarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish, ularni kasb-hunarga o'rgatish bo'limlarining ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorligini tashkil etish afv etish shartlarini belgilashda muhim tarkibiy qismidir. Mehnat jarayoni nafaqat mahkumning moddiy ehtiyojlarini qondiradi, balki uning jamiyatga qaytganidan so'ng o'z o'rnini topishiga zamin yaratadi. Muassasalar faoliyatida mehnat jarayonining bunday tashkil etilishi, ishlab chiqarish sohasini afv etish mezonlariga mantiqiy va funksional jihatdan integratsiya qilishni taqozo etadi.

Bu o'rinda jazo muddatini o'tayotgan shaxslarni bandligini ta'minlovchi tarkibiy bo'linmalar shunchaki iqtisodiy foyda keltiruvchi subyekt emas, balki tarbiyaviy-profilaktik ta'sir ko'rsatish va afv etishga tayyorlash tizimining muhim bo'g'ini sifatida namoyon bo'ladi. Afv etish tizimida ishlab chiqarish va kasb-hunarga o'rgatish bo'limlari xavfsizlik va rejim xizmatlari bilan doimiy koordinatsiyada harakat qilishi shart. Chunki mehnat jarayonida mahkumning o'zini tutishi uning chin ko'ngildan pushaymonligini ko'rsatuvchi eng ob'ektiv huquqiy shartlardan biri hisoblanadi.

Penitensiar muassasalarning ichki tashkiliy-funksional mexanizmlarini chuqurroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, afv etish jarayonida boshqaruv apparati zimmasiga yuklatilgan vazifalar ko'lami o'ta keng va murakkabdir. Muassasa ma'muriyati afv etish shartlarini baholashda bir necha strategik yo'nalishlarda parallel ravishda faoliyat olib boradi:

1. Birinchi yo'nalish — rejim va xavfsizlik talablariga rioya etilishi bo'lib, u mahkumning qochish, tartibbuzarlik, o'zaro nizo va guruhbozlik holatlaridan yiroqligini, ichki tartib qoidalariga qat'iy bo'ysunganligini tahlil qilishni qamrab oladi.

2. Ikkinchi yo'nalish — tezkor-qidiruv va profilaktika faoliyati bo'lib, u muassasa hududida mahkumning jinoiy submadaniyat va xufyona guruhlar ta'siriga berilmaganligini, uning ongi va dunyoqarashi ijobiy tomonga o'zgarganligini maxfiy va oshkora tashkiliy choralar orqali tasdiqlaydi.

3. Uchinchidan — tarbiyaviy, ijtimoiy-psixologik va huquqiy ta'sir ko'rsatish xizmati mahkum shaxsini ijobiy tomonga o'zgartirish, uning ruhiy holatidagi agressiya va tushkunlik belgilarini korreksiya qilish, uning yetkazilgan moddiy zararni ixtiyoriy ravishda qoplaganligini hujjatlashtirish va ozodlikka chiqishga ma'naviy tayyorlash bilan shug'ullanadi.

Xulosa va tavsiyalar

Afv etish akti asosida jazodan ozod qilish shartlarini chuqur tahlil qilish, ushbu institutning jamiyat uchun naqadar muhim ekanligini anglatadi. Afv etish shartlarining mukammal huquqiy kafolatlanishi inson huquqlarini himoya qilishning eng oliy namunasidir.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda, milliy penitensiar tizim va sud-huquq amaliyotini yanada takomillashtirishga qaratilgan quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

Afv etishni so'rab murojaat qilish tartibini to'liq raqamlashtirish, mahkumlar va ularning yaqin qarindoshlari uchun arizalar harakatini onlayn kuzatish imkoniyatini yaratuvchi yagona elektron platformani ishga tushirish;

Mahkumning tuzalish yo'liga o'tganligini baholashda subyektivlikni kamaytirish maqsadida, uning psixologik portreti, mehnatga munosabati va intizomini ballik-reyting tizimi asosida hisoblovchi avtomatlashtirilgan dasturni joriy etish;

Afv etilgan shaxslarni ozodlikka chiqqanlaridan keyin ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish, bandligini ta'minlash va qayta jinoyat sodir etishlarining oldini olish bo'yicha probatsiya xizmati hamda jamoat tashkilotlarining ijtimoiy sheriklik mexanizmini huquqiy mustahkamlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023;
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2023;

3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2023;
4. O‘zbekiston Respublikasining "Ichki ishlar organlari to‘g‘risida"gi Qonuni (2016-yil 16-sentyabr);
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasida afv etishni amalga oshirish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi Farmoni va sohaga oid normativ-huquqiy hujjatlar to‘plami;
6. BMTning Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari (Nelson Mandela qoidalari). – Nyu-York: BMT Bosh Assambleyasi rezolyutsiyasi, 2015.